

KÖZLEMÉNYEK

TORMA BÉLA

MEGJEGYZÉSEK A 907. ÉS 910. ÉVI MAGYAR KALANDOZÁSOK IDŐRENDJÉHEZ*

Üldözés az Ennsig?

Egyedül a középkori humanista történetíró, Aventinus¹ jegyezte fel, hogy a Pozsony alatt 907-ben lezajlott – és őseink győzelmét hozó – két ütközet után a győztes magyar csapatok a menekülők nyomába eredtek és az Ennsburg előtti mezőn újabb győzelmet arattak Gyermek Lajos keleti frank király (900–911) csapatai fölött.² Más forrás erről nem emlékezik meg. Aventinus tehát ismerni vél egy Enns környéki, 907-ben a pozsonyi győzelmet követő második ütközetet is. A történetíró részletesen írt az eseményekről. A Bajor Évkönyvek című (latin nyelvű) történelmi művében közöltek szerint a pozsonyi csatából menekültek beszámoltak a tartalékcsoportával Ennsburg környékén visszamaradt Gyermek Lajos királynak a súlyos vereségről és az őket üldöző magyarokról. A király azonnal rendezte sorait, Liutpold helyébe kinevezte Aribo gróftot a csapatok főparancsnokává, szét-széledt katonáit összegyűjtötte, tartalékából kiegészítette a megmenekült csoportokat. Újraszervezte seregét, kivezette a táborból és hadrendbe állította őket, feltehetően az Ennstől keletre elterülő sík mezőn. A magyarok, a bajor sereg kivonulását megelőzően az általuk

* Mindenekelőtt szeretném megköszönni dr. Veszprémy László alezredes úrnak a segítségét és a nemzetközi szakirodalomból vett kiegészítéseit, melyekkel megerősítette a dolgozat katonai szemléletéből eredő alap gondolatát.

¹ Aventinus, eredeti nevén Johannes Turmair (1477–1534) humanista történetíró, Európa híres egyetemsein (Bécs, Krakkó, Párizs) végezte tanulmányait, majd a Bajor hercegi udvar történetírója és a hercegek nevelője lett. Itt írta meg A Bajor Évkönyvek című történelmi művét, amely 1554-ben jelent meg. Munkájának honfoglalás-kori magyar vonatkozású részeihez ismert és ma már ismeretlen forrásokat használt.

² A pozsonyi csatára lásd újabban *Torma Béla Gyula: A 907. évi pozsonyi csata katonapolitikai háttere és hadművészeti modellezése*. In: *Torma Béla Gyula – Veszprémy László* (szerk.): *Egy elfeledett diadal (A 907. évi pozsonyi csata)*. Budapest, 2008. (A továbbiakban: *Torma – Veszprémy 2008.*) 11–166. o.; *Torma Béla: Pozsonyi csata (907. július 4–5.). Új honvédségi szemle, 2007/7. 75–86. o. Uő.*: *Das Kriegswesen der Ungarn im Spiegel der Schlacht bei Pressburg im Jahre 907*. In: *Zehetmayer, Roman* (Hg.): *Im Schnittpunkt frühmittelalterlicher Kulturen. Niederösterreich an der Wende vom 9. zum 10. Jahrhundert*. Nöla. Mitteilungen aus dem Niederösterreichischen Landesarchiv 13. St. Pölten, 2008. 169–193. o. *Uő.*: *A 907. évi pozsonyi csata – A magyarság első honvédő háborújának döntő ütközetete. Felderítő Szemle, 2006/1. sz.; Uő.*: *Gondolatok a 907. évi pozsonyi csatát megörökítő források hitelességéről. Felderítő Szemle, 2006/ 3. sz.; Veszprémy László*: „Bratislava, Battle of 907. 4–6 Jul.” In: *Medieval Warfare and Military Technology: An Encyclopedia*. Oxford, 2010. 170–171. o.; *Uő.*: „Eine wechselvolle Rezeptionsgeschichte. Die Pressburger Schlacht aus Sicht der Ungarn”. In: *Zehetmayer, Roman* (Hg.): *Schicksalsjahr 907. Die Schlacht bei Pressburg und das frühmittelalterliche Niederösterreich*. St. Pölten, 2007. 99–103., 187–192. o.; *Uő.*: *Aventinus híradása a magyarok 907. évi győzelméről. Csata Pozsonynál. Történelmi Szemle, 49. (2007.)* (A továbbiakban: *Veszprémy 2007.*) 1–17. o. és némi változtatással *Uő.*: *Lovagvilág Magyarországon*. Budapest, 2008. 20–42. o.

választott csatamező mellett, a szomszédos erdőben elrejtették csapataikat. Ezután megtámadták a bajorok csatasorát és a színlelt meghátrálás taktikáját alkalmazták. A támadók üldözésbe mentek át, alakzatuk felbomlott, csatarendjük szétesett. A látszólag menekülő magyarok a lesvetés helyébe csalták üldözőiket, s miután azok elhaladtak a rejtőzködők mellett, váratlanul hátulról rájuk rontottak. A menekülők ekkor hirtelen megfordultak, és keményen szembeszálltak a bajorokkal. Megtörtént a bekerítés. A körbefogott bajorokat őseink megsemmisítették, Lajos király kíséretével Passauba menekültek.³

Az Enns alatti második vesztes csata beszámolójáról az egységesnek mondható történelmi állásfoglalás azt tartja, hogy azt Aventinus, Liutprand⁴ Visszafizetés (Antapodosis) című történelmi munkájában megörökítette, és az utókor által 910. évre datált Lech-mezei csatából (keleti frankok felett aratott magyar győzelem) merítette, és önkényesen csatolta annak történetét a 907. évi eseményekhez. Tanulmányomban ezzel a merev állásfoglalással szemben felmerült kételyeimet fogalmaztam meg.

Augsburg, 910?

Az alábbiakban ismerkedjünk meg Liutprand cremonai püspöknek az Antapodosis (Visszafizetés) című munkájában megörökített és helyileg Augsburghoz (Lechfeldhez) kötött csataleírásával.

Az eseményeket nagyon részletesen festi le Liutprand: „Lajos király pedig értesülvén népének pusztulásáról és a magyarok kegyetlenkedéséről, feltűzelte övéinek lelkét avval fenyegetőzve, hogy ha valaki történetesen kivonná magát abból a küzdelemből, amelyet a magyarokkal szándékszik megvívni, nem kétséges akasztófán fogja befejezni életét. Végül is e felettébb gyalázatos nép megszámlálhatatlan hadereje szállt szembe [Lajos] hatalmas csapataival. Nem láthat az ember oly szomjúhozót, aki hevesebben vágyna egy ital hűsítő vízre, mint amennyire ez a kegyetlen nép áhítja a csata napját, ugyanis a harcon kívül semmi másban nem leli kedvét... Lajos király összegyűjtött seregével már Augsburgba érkezett, amely a svábok, a bajorok, vagyis a keleti frankok határainál fekvő város, amikor az a nem várt, jobban mondva nem kívánt hír érkezett, hogy a [magyarok] népe ott van a szomszédságukban. Így hát a következő napon a Lech folyó mentén elterülő mezőkön, amelyek kiterjedésük folytán alkalmasak a harcra, szembe találta magát a két sereg.

Mielőtt még „Aurora elhagyná Titanus sáfrányszínű ágját”⁵ a magyarok öldöklést szomjazó s harcra áhító serege meglepte ezeket, mármint a még ásító keresztényeket, egyeseket ugyanis a nyílvevő hamarabb riasztott, mint a kiáltozás, másokat pedig, aki-

³ *Veszprémy* 2007. 16–17. o.

⁴ Liutprand (~920–972): előkelő langobárd család tagja. Tanulmányait Paviában végezte. 949-ben Konstantinápolyban a görög nyelvvel és kultúrával ismerkedett. Hazatérése után kegyvesztett lett I. Berengár királynál és a német királyi udvarban talált menedéket (956). 958-ban kezdte el írni Antapodosis (Visszafizetés) c. munkáját, mely több magyar vonatkozású részt tartalmaz, többek között eleink augsburgi csatáját. 961-ben Cremona püspöke lett (a szakirodalom gyakran nevezi így, vagy egyszerűen csak Cremonainak). Legújabb teljes magyar fordítása *Classen, Peter – Liudprand, Cremonai: A Nyugat és Bizánc a 8–10. században*. Szerk.: *Baán István*. Ford.: *Baán István, Bódogh Judit, Süttő Szilárd*. (Varia Byzantina IX.) Budapest, 2005. 352–353. o. Nem ad történelmi jegyzetet, miként a legújabb latin nyelvű kritikai kiadás sem. *Chiesa, Paolo* (ed.): „Antapodosis”. In: *Opera Omnia (Corpus Christianorum, Continuatio Medievalis, 156)*. Turnhout, 1998. 1–150., 36–37. o.

⁵ *Vergilius*: Aeneis IV. 585. Georg. I. 447.

ket ágyukban döftek át, sem a lárma, sem a sebek nem ébresztettek fel, mivel előbb hagyta el őket a lélek, mint az álom.

Tehát innét is, onnét is heves ütközet kezdődött, s a türkök (magyarok) megfordulva – mintha megfutamodnának – serényen kilőtt lövedékeikkel, azaz nyilaikkal sokakat leterítették... A leszálló nap már hét órát jelzett és a hadiszerencse Lajos seregének kedvezett, midőn a felettebb ravasz türkök – szemtől szembe csapdát készítve – futást színleltek. Amikor a királynak cselre nem gondoló népe igen nagy lendülettel üldözni kezdte őket, a lesben állók, akiket legyőzötteknek vélték, minden oldalról rájuk törtek, és legyilkolták a magukat győztesnek tartó keresztényeket. A király maga is elcsodálkozott azon, hogy győztesből legyőzötté vált, és a nem sejtett csapás így még súlyosabban érintette. Az ember láthatta, hogy a cserjéseket és a mezőket szanaszét hullák borították, a patakok és folyók vizét vér festette vörösre, még a lovak nyerítése és a kürtök harsogása is rémítő hatással volt ekkor a menekülőkre, az üldözőket viszont egyre inkább buzdította.

...[A magyarok] mindent pusztítva végigszárguldoztak a svábok, a frankok, és a szászok országán. Senki sem akadt, aki megjelenésüket megvárta volna, kivéve azokat, akik a természet által vagy a nem csekély fáradtság révén, megerősített helyeken tartózkodtak. Itt a nép számos éveken keresztül adófizetőjük lett.”⁶

A történetben tényszerű közlésnek tartom:

- Gyermeke Lajos király mozgósítást rendel el (hadba szólít),
- a király összetoborzott seregével Augsburgba vonul (a helység a forrásokban nem szerepel),
- tudomására jut, hogy a magyarok a szomszédságban vannak,
- a következő nap a Lech folyó mellett megütközik a két sereg.

Mіндеzen megállapítások az idézet első bekezdésében találhatóak.

A következőkben maga a csataleírás inkább általánosságokat tartalmaz, de ebből kiderül, hogy:

- hajnaltól estig tartott a viadal,
- őseink a színlelt meghátrálás taktikáját alkalmazva győzelmet arattak,
- a csatát követően a magyarok végigdúlták a sváb, frank és szász földet.

A fenti közlésben nem említettem a keresztény tábor elleni hajnali támadást. Őseink harceljárásainak ismeretében, a Cremonai történetének ezen epizódját erőszakolt betoldásnak érzem, mert megszakítja az előtte leírtak elvárható folytatását, s nem következik az idézet első bekezdéséből az a megállapítás, hogy „szembe találta magát a két sereg”.

Hadműveleti szempontból közelítve észrevehető, hogy a szerző időben szorosan egymást követő, két olyan különböző harceljárását részletez, melyeket őseink csak külön-külön (az ellenség végleges megsemmisítése céljából) alkalmaztak.⁷

⁶ Kristó Gyula (szerk.): A honfoglalás korának írott forrásai. Ford.: *Sebők Ferenc*. Szeged, 1995. (A továbbiakban: HKÍF.) 214–216. o.

⁷ Torma Béla Gyula: Csata a Brenta folyónál. *Haditörténelmi Közlemények*, 121. (2008.) 2. sz. 433–435. o.

Az események ilyen sorrendje a korabeli harcászati elveknek is ellentmond, hiszen egymás után két olyan csatát jelenít meg, amelyek közül már az egyik elég lett volna a rendelkezésükre álló nyílmennyiség, a kiszabott nyílkészlet (eleink távolharc fegyverének, a reflexíjnak a muníciója) felhasználásához.⁸

Megjegyzem, az idézett utolsó bekezdés „végigszáguldoztak a svábok, a frankok, és a szászok országán” sem fogható fel a csata közvetlen folytatásaként. Különösnek tartom, hogy az eseményeket nem köti időhöz a történetíró és az általa megadott csatater más, korabeli forrásokban nem szerepel.

A továbblépés érdekében a cremonai püspök csataleírását egy szűkebb időkeretbe helyezzük, melyre lehetőséget Gyermek Lajos király jelenléte ad. Tudjuk, hogy halála 911. szeptemberében következett be, tehát a Cremonai története korábbra tehető, akár már 907-re, amikor Lajos király regnálásának idején a források az őseink ellen viselt pozsonyi csatában említik először a királyt. Tehát a csata – Liutprand feljegyzéséből kiindulva – bármikor megtörténhetett 907–911 között.

Ha figyelembe vesszük a Sváb évkönyv 907. évi bejegyzéseit, mely értelmezhető a magyarokkal vívott két csata megtörténeteként is (később részletezem), akkor a Liutprand-féle augsburgi csata akár ugyanabban az évben megeshetett, de terjesszük ki vizsgálódásunkat 911-ig.

A 910. év eseményeit megörökítő korabeli források

A források alapján megvizsgálom, hogy mi történt 907 és 911 között és milyen helyszínen. A 907. évi pozsonyi csatát követően a Sváb és Salzburgi évkönyvek alapján évről évre jól követhetőek az események.⁹

908-ban őseink Szászországban és Thüringiában „kalandoznak”. Nagyobb összecsapásra augusztus 3-án, Eisenach körzetében került sor. 909-ben és 910-ben viszont Svábföldre és Bajorországba törtek be eleink. A további vizsgálódásból (a helyét illetően) kiesik a 908. évi szászországi portya. 911-ben a források magyar vonatkozású eseményt nem jegyeztek fel, így maradtak a 909. és 910. év történései, amelyeket dokumentumszerűen idézünk. Sváb évkönyv: 909. „A magyarok Svábföldre [támadtak], emberek és állatok megszámlálhatatlan zsákmányával tértek vissza.” – Ezt a bejegyzést egészíti ki helyhez és időhöz kötve a Freisingi Necrologium,¹⁰ mely dátum szerint emlékezik meg a történekről. Ezek szerint a magyarok svábföldi portyájuk során, július 30-án meglepetésszerűen jelentek meg Freisingben. Öt napig fosztogatták a várost, azonban a püspöki székesegyházat (ahová a lakosság előlük menekült) nem tudták elfoglalni. Egy hétig tartó sikertelen ostrom után augusztus 4-én, bosszúból fölgyújtottak egy másik templomot, a Szent István bencés monostort, majd a Rott folyó mentén elindultak zsákmányukkal hazafelé. Augusztus 11-én Arnulf herceg (a pozsonyi csata bajor vezérének, Liutpoldnak a fia) Rottnál (Pocking mellett) vereséget mért a hazafelé tartó eleinkre. Figyelemreméltó, hogy

⁸ A nyílfelhasználás normatíváiról részletesen lásd: *Torma* 2008. 436–441. o.

⁹ HKÍF 202–203. o.

¹⁰ *Reindel, Kurt*: Die bayerische Liutpoldinger 893–989. (Sammlung und Erläuterung der Quellen.) München, 1953. (A továbbiakban: *Reindel* 1953.) 93. o.

Arnulf aránylag rövid időn belül fegyverbe tudta szólítani a bajor hadat, de sikerük nem volt tartós. A következő évben (910-ben) – talán a gazdag zsákmány reményében, vagy a vereségért a visszavágás szándékától vezérelve – őseink újból megjelentek Svábföldön, majd Bajorországban.

910. „A magyarok Svábföldre [támadtak]: a váratlan támadás során sokat megöltek, és Gozpertus gróft meggyilkolták. Majd ugyanezen az útvonalon a frankokkal és a bajorokkal megütköztek, és Gebhard herceget (frank herceg), valamint igen sok mást is midőn már a bajorok részleges győzelmet arattak, megöltek, és a zsákmánnyal visszatértek.”¹¹

A Sváb évkönyv a 910. évi történéseket időrendi sorrendben vázolja fel. Először a Svábföldön történeteket írja le, és ezzel hozza összefüggésbe Gozpertus gróf halálát. Másodjára említ egy ütközetet a frank-bajor egyesített hadakkal, melyben igen sokan elestek, köztük Gebhard frank herceg is. Ebben a csatában a bajorok részsikeréről szerzünk tudomást, azonban az évkönyv nem említi annak helyszínét. A történetből két csatára lehet következtetni: az elsőre Svábföldön, a másodikra talán a sváb-bajor határvidéken. A két csata (ütközet) idejére ugyancsak nekrológiumok (Necrologium Augiae divitis/Reichenau: 910. június 12. – Gausbert gróf, a sereg vezére és Mangolt gróf eleste; Necrologium Romaricense/lotharingiai Remiremont: 910. június 22. Konradin Gebhard, Lotharingia hercege, az ütközet vezére és Liudger, frank gróf halála) alapján következtethetünk, amennyiben a feljegyzett halálesetek a csatákkal hozhatók összefüggésbe.¹²

A Salzburgi évkönyv 910. évi bejegyzésénél olvasható egy rövid bejegyzés: „Harc volt a magyarok ellen Neuchingnál (München ÉK 25–30 km /Erding mellett, vagy Augsburg K-DK ~120 km).”¹³ Az évkönyv tehát egy összecsapásról tudósít, melynek a helye Neuching, pontos ideje ismeretlen. Az Aventinus kivonatban is találunk utalást az eseményre (jóllehet talán tévesen 911-re datálva): „A bajorok a magyarok ellen Neuchingnál.”¹⁴ A kivonat a bajor részvétel megjelölésével pontosítja a Salzburgi évkönyv bejegyzését.¹⁵

Mint láttuk, a hadieseményeiben bővelkedő 910. év kiemelkedik a vizsgált időintervallumból. A 909. évi eseményeket négy forrás örökítette meg, míg 910-re 24 forrás emlékezik vissza, azonban egyik sem jelöli meg Augsburgot a csata színhelyéül.

¹¹ HKÍF 203. o.

¹² *Bóna István: A magyarok és Európa a 9–10. században.* Budapest, 2000. (A továbbiakban: *Bóna* 2000.) 37–38. o.; *Reindel* 1953. 93. o.

¹³ HKÍF 210. o. Van, aki határozott bajor győzelemnek értékeli, s beilleszti Arnulf herceg sikeres védelmi politikájába, lásd: *Holzfurtner, Ludwig: Gloriosus dux.* Studien zu Herzog Arnulf von Bayern 907–937. München, 2003 (Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte. Beiheft 25. Reihe B). 48–50. o.

¹⁴ HKÍF 266. o.

¹⁵ Érdekes, hogy Reindel a 910. évhez kapcsolja a magyar krónikákban pontos évmegjelölés nélkül szereplő, egyébként rejtélyes Abbach melletti ütközetet, ahol a magyarokra lesből rátámadnak, de azok a bajorok támadását visszaverik. Abbach Regensburg melletti lokalizálása biztos, az azonban teljesen bizonytalan, hogy nemcsak Kézai Simon által önkényesen, vagy esetleg helyi bajor szóhagyomány alapján bedolgozott hagyományról van-e szó. Kézain és a magyar krónikaszerkesztésen kívül Aventinusnál szerepel egyedül az abbachi csata, aki azonban bizonyíthatóan használta a magyar krónikákat, s a helyszínt nyugodtan meríthette abból. Lásd: *Reindel* 1953. 97. o.

*Liutprand lech-mezei csatájának értékelése a magyar
és a nemzetközi szakirodalomban*

Ennyi ismeret birtokában érdemes röviden végigtekinteni a magyar és a nemzetközi szakirodalomból általam szemelvénytípusú kiemelt értékeléseket a 910. évi eseményekről.

Marczali Henrik rövid leírást ad a csatáról. Ennek lényege, hogy a német törzsek (bajor, szász, sváb) megbékélnek és Lajos király vezetése alatt egyesülnek. A magyarok Augsburgnál megtámadják a gyülekező hadakat és teljes diadalt aratnak. Marczali (lényegében tömören összefoglalja Liutprand történetét) a csata napját 910. június 10-re teszi.¹⁶

Kristó Gyula is foglalkozik ezzel a csatával, megállapítja, hogy ez egy portyázó akció része volt, melyre a magyar had Bajorországon keresztül vonult fel és az első ütközetet 910-ben Augsburgban, a Lech-mezőn vívták meg. A csata leírásánál elfogadja Cremonai elbeszélését, és az ütközetet június 12-ére teszi. Szerinte a következőre Frank földön (Franconia) került sor június 22-én, ahová őseink első ízben jutottak el. Visszatérésük közben a bajoroktól vereséget szenvedtek Neuchingnál (Erding mellett).¹⁷

Bóna István Liutprandot követve értékeli „az első lech-mezei csatát”, melyben a „sváb-frank-bajor” tábor őseink elárasztják nyilaikkal. A táborban vesztí életét Gausbert gróf (a sereg tényleges vezére) és Managolt, az alamannok grófja. Az ütközet dátumát a reichenauai nekrológium alapján június 12-ére teszi. Szerinte 10 nappal később a frankok fölött győzedelmeskedett a portyázó had. Az ütközetre a keleti frank határvidéken került sor. A győzelmet a Regino folytatása címen ismert munka alapján (910-ben „a frankokat sírni valóan legyőzték és futásra kényszerítették”) a lech-mezei csatához hasonlítja. Nekrológium alapján ezt a csatát 910. június 22-ére datálja, melyben elesett Konradin Gebhard, az ellenség vezére (Lotharingia hercege) és Liudger (frank Ladengau grófja).¹⁸

Csorba Csaba (elfogadva a cremonai püspök csataleírását) az Augsburg melletti ütközetet – az előző értékeléseknek megfelelően – június 12-ére datálja.¹⁹

A csata értékeléséhez jól dokumentáltan összegyűjtötte a forrásokat Kurt Reindel.²⁰ Értékelésében az eseményekkel kapcsolatos 24 forrást mutatja be, melyből a fent idézettek tartalmaznak eredeti, nem ismétlődő információkat.

Reindel úgy értelmezi Liutprand történetét, hogy a király három délnémet törzsnél (bajor, frank és sváb) rendelt el mozgósítást. Szerinte a történetből az világlik ki, hogy nem is annyira a svábok, inkább a frankok voltak fenyegetve. A három törzs fegyvereseinek egyesülésére nem került sor. A beérkezett frank csapatok Lajos király és Gebhard gróf

¹⁶ *Marczali Henrik*: Magyarország a királyság megalapításáig és Magyarország az Árpádok korában. Milleniumi magyar történet I. Szerk.: *Szilágyi Sándor*. Budapest, 1895. 48. o.

¹⁷ *Kristó Gyula*: Az Árpád-kor háborúi. Budapest, 1986. 25–26. o.

¹⁸ *Bóna* 2000. 36–37. o.

¹⁹ *Csorba Csaba*: Árpád népe. Budapest, 1997. 114. o. A szakirodalomban egyébként általános a 910-es csatának Augsburghoz való lokalizálása, vö. még *Vajay Szabolcs*: Der Eintritt des ungarische Stämmebundes in die europäischen Geschichte (862–933). Mainz, 1968. 48–49. o.; *Benda Kálmán* (főszerk.): Magyarország történeti kronológiája I. Budapest, 1983. 70. o. Liutprand tekintélyének köszönhető, hogy a német királyi és császári okleveleket számba vevő kézikönyv (online elérhetősége <http://regesten.regesta-imperii.de>, belépés: 2011. október 26.) a kétségek ellenére is számol Gyermekek Lajos 910-es augsburgi tartózkodásával.

²⁰ *Reindel* 1953. 94–98. o.

vezetése alá kerültek, míg a sváb sereget délen hagyták, feltehetően az ellenség bekerítése céljából. Az erre nyomuló magyarok „beléjük botlottak” és rajtaütöttek a sváb seregen. Az összecsapásban elesett Gozbert gróf a svábok vezére. Az ütközet dátumát a X. század második felében, a Reichenauban írt nekrológ alapján június 12-ére teszi. Ezt követően veszi sorra a második ütközetet Augsburg mellett, melyet úgy értékel, hogy kezdeti keleti frank sikerek után vereséggel végződött. A csatában életét veszítette a sereg vezére, Gebhard gróf. Az esemény dátumát a remiremonti nekrológium alapján június 22-ére datálja.

Kurt Reindel azonban felveti Liutprand történetével kapcsolatos kételyeit is, ezek közül a leglényegesebbek a csata időpontjára, illetve annak hiányára, és helyére vonatkoznak. Reindel szerint azonban nem datálható máskorra az ütközet, mint 910-re.

Más forrás nem támasztja alá a Cremonai által megadott helyszínt sem. A csatát ugyanis egyedül Liutprand helyezi Augsburg térségébe. Az egyik ütközet helyszínéül a bajor források Neuchingot jelölik meg. Reindel pedig azt feltételezi, hogy a döntő ütközet nem Neuchingnál esett meg, mivel itt a bajor csapatoknak csak részsikeréről beszélhetünk.²¹ Szerinte talán Arnulf herceg, Liutpold fia ütött rajta az útban zsákmánnyal hazatérő magyarokra, azonban erre az eseményre vonatkoztatható sváb források nem értékelik nagyra az eseményt, hiszen őseink a zsákmánnyal együtt hazatértek.

Megfigyelhető, hogy a cremonai püspök történetét az értékelések csak más források segítségével képesek értelmezni és idejét 910-re valószínűsítik, azonban sem Augsburg, sem Lechfeld nem szerepel egyik forrásban sem helyszínként.

Liutprand forrásértékét általában az utókor vegyesen ítéli meg. A forráskritika elismeri ugyan, hogy az Antapodosis számba vehető a honfoglalás forrásaként, azonban csak fenn tartásokkal. Az egységes szakmai megítélés a művet műfajilag memoárnak tekinti. Nagyban hozzájárul ehhez, hogy Liutprand többnyire nem fektet hangsúlyt történetei időbeli behatárolásához, 935-ig terjedő elbeszélései szóbeli forrásokra támaszkodnak, melyek közül a korábbiak már nagy valószínűséggel „másodkézből” juthattak hozzá (962-ben még dolgozott az Antapodosison), így következtetései rendkívül szubjektívek. Mindebből következik, hogy az Antapodosis forrásként, csak kellő óvatossággal használható.²² Néhány példa az Antapodosisból jól illusztrálja a cremonai laza idődimenzióit. A magyarokkal kapcsolatos események kezdetét Bölcs Leó bizánci császár (886–912) idejére határolja be. Szerinte a magyarok népét abban az időben még a Keleti Frank Birodalomban nem ismerték. Legközelebbi, őseinkkel kapcsolatos történetét Arnulf császár (887–899 keleti frank király, 896-tól császár) regnálásához köti, mikor a király a magyarokat hívta segítségül a morvák ellen, de ennek pontos idejét nem írja. Részletesen tudósít a brentai csatáról, melynek helyét korabeli kútfők is megerősítik. Egy évvel Arnulf halála után (899), évszám nélkül említi eleink támadását Felső-Pannónia és Ostmark ellen. Ezt követően tér rá az általa Augsburg térségébe lokalizált csata színes leírására. Nem is említi a 907-ben lezajlott, a bajorok történelmében is sorsfordító pozsonyi csatát. Az egyes időszakok elnagyolása, és közbevetőleges, élményszerű részletességgel ecsetelt csataleírások erősen emlékeztetnek a mások által elmesélt személyes élmények ellenőrizetlen adaptálására. Ilyen történetnek

²¹ Források: *Annales Alamannici*, codd. *Modoetiensis et Veronensis* a 910 és *Annales Laubacenses*.

²² *Szovák Kornél*: Az itáliai kútfők. In: *Györffy György* (főszerk.) – *Kovács László* – *Veszprémy László* (szerk.): A honfoglaláskor írott forrásai. A honfoglalásról sok szemmel. II. Budapest, 1995. 163–172. o.

tűnik a portyázó magyar csapatnak, a lechfeldi csatában a keresztény tábor ellen intézett hajnali támadása is.

Ha nem ismernénk más forrásokból az uralkodókhoz kötődő évszámokat, szinte lehetetlen lenne Liutprand történeteit időben leszűkíteni.

A Cremonai az Antapodosisban nem írt a 907. évi eseményekről. Történetében a datálás nélkül ecsetelt augsburgi (lechfeldi) ütközet sorrendben a 900. év történéseit követi. Sőt, a 907. évi pozsonyi vesztes csatára azonosítható gondolatok és logikai összefüggések is kihámozhatók Liutprandnál. Kiderül már az idézett történet elején, amikor bevezeti az augsburgi csata előzményeit, hogy Lajos király, amikor értesült „népe pusztulásáról”, elrendelte minden alattvaló részére a magyarok elleni harcban való részvételt. Az időpont hiányában ez felfogható úgy is, hogy a Pozsony alatti hatalmas bajor vereség hírének hallatára a király elrendelte a keleti frank birodalom részére a teljes mozgósítást. Az idő rövidsége, azaz a vert hadat üldöző magyar csapatok gyors Ennsburg alá érkezése miatt azonban nem tudták a mozgósítást teljesen végrehajtani. Mégis egy nagyobb had Lajos király vezetésével megütközött a magyarokkal és részsiker után (a szándékos meghátrálást tekintve ennek) vereséget szenvedtek. Ennek alapján Liutprand történetének egyik csatáját – tartalmilag értékelve – akár 907-re is datálhatjuk. Ezt alátámasztja a csataleírást követő bejegyzés, miszerint a magyarok később végigdúlták a svábok, a frankok, és a szászok országát, ami akár a 908–911-es évek történéseire is utalhat.

A 907. évi pozsonyi vesztes csata után a keleti frank területek fenyegetettsége olyan mértékű volt, amely valóban indokolhatta a már korábban elrendelt mozgósítás végrehajtására történő újbóli felszólítást. A Cremonai történetében a király fenyegetése az „akasztófával” arra is utalhat, hogy a pozsonyi csata előtt elrendelt mozgósítás ellenére a keleti frank sereget jobbra csak a bajorok töltötték fel, sokan távol maradtak. Az is gyanús, hogy Liutprand az általa augsburgi csatának nevezett összecsapásokban nem említi az elesettek neveit. Talán nem ismerte a máig fennmaradt forrásokat?

Kételeyeimmel nem vagyok egyedül. Liutprand műveinek kiadója, Joseph Becker megjegyzi: Liutprand híradása a kalandozás esetében annyira egyedülálló, hogy „kevésbé meggyőző”.²³

Maximilian Georg Kellner is rámutatott, hogy Liutprand bizonytalan kronológiája már a kortárs történetírót, Annalista Saxot²⁴ is megzavarhatta, aki a vélhetően 910-es eseményeket 901-hez teszi.²⁵ Kellner utal arra is, hogy Rudolf Lüttich²⁶ a Liutprand-féle földrajzi leírás hitelességét kétségbe vonja, és Augsburg lokalizálását a 955. évi esemény hatásának tudja be.

²³ Becker, Joseph (hrsg.): Die Werke Liudprands von Cremona. Hannover, 1915. 35. o.

²⁴ Waitz, Georg (hrsg.): Annalista Saxo. MGH SS VI. Hannover, 1844 (reprint 1980). 590. o.

²⁵ Kellner, Maximilian Georg: Die Ungarneinfälle im Bild der Quellen bis 1150: von der „Gens detestanda” zur „Gens ad fidem Christi conversa”. München, 1996. 134. o.

²⁶ Lüttich, Rudolf: Ungarnzüge in Europa in zehnten Jahrhundert. Berlin, 1910. 58. o.

*A 910. év eseményeit megörökítő források és Liutprand történetének összevetése
(Azonosságok és eltérések)*

Az alábbiakban vessük egybe Liutprand történetét a hiteles források adataival, feltárva az azonosságokat és az eltéréseket.

A források által megörökített 910. évi eseményeket részleteiben is összevetem Liutprand augsburgi csataleírásával. Elsőként kiválogatom a megegyezéseket:

– az évkönyvek szerinti résztvevők: svábok, bajorok és frankok, de Liutprand nem nevezi meg őket. Lajos király és összegyűjtött seregének szerepeltetésével csak sejthető, hogy ő is rájuk gondolt.

– a bajorok részleges győzelme a Sváb évkönyvben. A Cremonai elbeszélése is ezt sugallja, hiszen azt írja, hogy Lajos király eleinte győztesnek gondolta magát. A csatának ez a mozzanata azonban (azaz a szándékos meghátrálás) őseink jellemző harceljárása volt, tehát nem sajátossága egy ütközetnek.

Lényegesek azonban a kimutatható eltérések a dokumentumok között:

– Liutprandnál nem köthető időhöz (még évszámhoz sem) a történet, a források megbízhatóan 910. június 12. és 22. dátumokat adnak meg,

– a cremonai püspök Augsburgot, a források Neuchingot jegyezték fel az összecsapások egyik színhelyéül,

– a történetíró csak Lajos királyt említi név szerint, a források pedig a harcokban elesett méltóságok neveit.

– Liutprandnál két ütközet, a forrásokban (910-ben) három szerepel.

A 910. évi események leírásában az eltérések sajnos éppen a konkrétumokban, egyezések viszont csupán az általánosságokban mutathatók ki. A rendelkezésünkre álló források alapján megállapítható, hogy Liutprand volt az első, aki őseinknek egy 907–911 között megvívott sikeres csatáját Augsburg térségébe helyezi.

A továbbiakban a részletek vonatkozásában – a hajnali támadás epizódját kihagyva – összevetem a források hiteles információit a Cremonai történetével.

A 910. évi források információinak összegzése

Mellőzve egy rövid időre Liutprand élvezetes beszámolóját, értékelem a 910. év forrásainak, a mérvadó évkönyvek, valamint a nekrológiumok idő-, hely- és névinformációit, kiegészítve hadműveleti-harcászati megjegyzésekkel – egy lehetséges történeté.

A nekrológiumok²⁷ nagy valószínűséggel az ütközetek időpontjait örökítették meg. Valójában a Sváb évkönyv két összecsapást említ, melyek időpontjai a nekrológiumok alapján 10 nap időkülönbséggel 910. június 12-ére és június 22-ére tehető. A Salzburgi évkönyv még egy ütközet helyét adja meg Neuchingnál. Tehát három ütközet azonosítható (amennyiben a neuchingi ütközet nem egyezik a június 22-ére azonosítottal), melyekhez két dátumot ismerünk.

²⁷ Necr. Augiae: 910. június 12. – Gausbert gróf, a sereg vezére és Mangolt gróf eleste; Necr. Romaric: 910. június 22. Konradin Gebhard, Lotharingia hercege, feltehetően az ütközet vezére és Liudger, frank gróf halála.

A továbbiakban mérvadónak tekintem a Sváb évkönyvet, mely egyedül tárgyalja összefüggésében a 910. évi eseményeket. Az évkönyv szerint a magyarok először váratlanul Svábföldre²⁸ támadtak, és ekkor veszítette életét Gozpertus gróf. A rövid hírt olvasva azonban nem derül ki, hogy mit jelent a Sváb földre támadás. A leírás vonatkozhat egy ütközetre, de általában a portyázó magyarok pusztítására is. Gozpertus meggyilkolása, és a „sokakat megöltek” szóhasználat inkább szervezett katonai ellenállásra utal. Emellett az évkönyv másik fontos információja, hogy egyértelműen megadja eleink haladási útvonalát délről (Svábföld déli területeiről) észak-északkelet irányába. A Sváb évkönyv hírért erősíti meg a *Necrologium Augiae divitis*, mely Gozpert gróf eleste kapcsán, június 12-én egy magyaroktól elszenvedett sváb vereséget sejtet.

Figyelembe véve a 907. évi pozsonyi győzelem utáni új határt, az Enns folyót, őseink kijutását erre a területre a legrövidebb útvonalon (váratlanul!), a Duna-völgyének déli területeitől nyugatra valószínűsítjük.

Másodjára eleink a frankokkal és bajorokkal ütköztek meg, ekkor esett el Gebhard frank herceg. Az évkönyv ezzel az utóbbi eseménnyel hozza összefüggésbe a bajorok részsikerét, részgyőzelmét. Erről olvashatunk Liutprand elbeszélésében is. Ugyancsak a Sváb évkönyv értesülését támasztja alá a fent hivatkozott *Necrologium Romaricense* bejegyzése június 22-ére, amikor Gebhard frank herceg halálát ezzel a nappal köti össze. Erre a napra azonban nem tehető a neuchingi összecsapás, mivel Neuching nem Svábföldön fekszik, hanem Freising térségében található, amely Bajorországhoz tartozott.²⁹ Ebből következik, hogy a neuchingi ütközetbe nagy valószínűséggel a már hazatérőben lévő magyar had vett részt.

Az évkönyv és a nekrológiumok egybeeső híreit úgy is értelmezhetjük, hogy őseink, valamikor tavasz idő tájt betörték Svábföldre és pusztítva végigszákmányolták azt. Először innen érkezhettek a támadás híre Regensburgba, a királyi udvarba. A források információi szerint a svábföldi eseményeknek egyik epizódja június 12-ére tehető, amikor feltehetően a helyi parancsra mozgósított sváb had nem tudott egyesülni a királyi frank-bajor haddal, nem ért a gyülekezési helyre, mert megütközött a portyázó magyar sereggel amelytől vereséget szenvedett.

A fentiek ismeretében a történetek közötti fehér foltok megalapozott következtetésekkel és észrevételekkel (megállapításokkal) kitölthetőek. A történések három eseménykörben: a résztvevők és a mozgósítás; az első svábföldi összecsapás és körülményei, a főerők ütközete; valamint a neuchingi összecsapás vonatkozásában – vizsgálhatók.

A megismert területek, nevek, és méltóságok alapján körvonalazódik a 910. évi júniusi összecsapásokban résztvevők köre. Egyértelműen megnevezhetők a svábok és bajorok, akiknek a területét érte őseink portyája, de részt vettek Frankföldről is (Lotharingia hercege). A kiterjedt részvétel arra utal, hogy a király a bajorok, svábok és frankok részére rendelte el a mozgósítást. Erre azonban csak abban az esetben kerülhetett sor, ha az első hírek a magyarok támadásáról idejében megérkeztek Regensburgba³⁰. A gyülekezést a csapatok tartományonként (törzsenként) hajthatták végre. Az is elképzelhető, hogy a sváb

²⁸ Megközelítőleg a mai Baden-Württemberg tartomány.

²⁹ Helytálló, hiszen Augsburgot határvárosnak nevezi Liutprand.

³⁰ Királyi székhely, ám Gyermeke Lajos nagyon kis számú 910-es oklevele alapján itteni tartózkodása nem valószínűsíthető (bár ki sem zárható).

területeket ért támadás után a helyi méltóságok már a királyi mozgósítás elrendelése előtt fegyverbe szólították hűbéreseiket. A bajorok és a frankok Regensburg térségében gyülekeztek. A forrásokból, illetve az események helyszíneinek megnevezéséből az derül ki, hogy Lajos király hada a csata előtt ez alkalommal sem tudott egyesülni. Jóllehet a bajorok, svábok és frankok eleget tettek a király fegyverbe szólításának, de csak a frank és bajor csapatoknak sikerült királyi vezetés alatt egyesíteni erőiket.

Őseink váratlan betörését Svábföldre nem lehet konkrét dátumhoz kötni. Két következményét azonban kiolvashatjuk a forrásokból. Az első a helyi ellenállás gyors megszerveződése,³¹ amelynek élére Gozpertus gróf állt. (Az történt, mint az előző évben Bajorországban, mikor Arnulf herceg szólította fegyverbe a bajor hadat.) Ezzel egyidőben küldhették a riasztást Regensburgba a magyar támadásról. Ezek a történések a forrásokban nem köthetők időhöz, de a további időpontok és azon szokás alapján, hogy a nomád hadjáratok tavasszal a loállomány felerősödése után kezdődtek, valószínűsíthető, hogy a támadás áprilisban, vagy májusban kezdődött. A svábföldi eseményekre vonatkoztatható egyetlen időpont a reichenauai nekrológium június 12-i dátuma, mely nagy valószínűséggel annak a nagyobb összecsapásnak az emlékét őrzi a svábok és eleink között, melyben elesett Gozpertus gróf. Ez lehetett a sváb ellenállás utolsó epizódja.

A következő eseménykör szerint a bajorok felé nyomuló magyar had megütközött a frankokkal és a bajorokkal (Sváb évkönyv). A hírből kiderül, hogy itt a mozgósított frankok és bajorok egyesített hadáról lehet szó. Ez tűnik a legnagyobb csatának, melyben a két szembenálló fél főerői vettek részt. A források alapján nem azonosítható helyszínen lezajlott csatához kapcsolható Gebhard hercegnek, az egyesített frank-bajor hadak vezére elesésének június 22-i dátuma.

A harmadik eseménysor utolsó ismert története Bajorországhoz kötődik. Az Aventinus kivonat szerint Neuchingnál egy bajor csapat megtámadta a zsákmánnyal hazatérő magyarokat, azonban sikertelenül.

A források információit összevetve Liutprand elbeszélésével, hadszíntéri megközelítésben a második ütközet (eseménysor) hozható leginkább azzal összefüggésbe, melyben Lajos király Augsburgba érkező hatalmas hadáról beszél. Katonaföldrajzi értékelésben Augsburg körzete elfogadható gyülekezési körletnek, hiszen a megtámadott térség központi helyeként értékelhető, Svábföld északi részén, közel a bajor határvidékhez, Regensburgtól mintegy 150 kilométerre. A Lech folyó jobb partján elterülő, nagy kiterjedésű Lech-mező nagy hadak befogadását tette lehetővé, mely Lajos király közvetlen katonai kíséretéből (testőrsége), és a mozgósított tartományok beérkező csapataiból állhatott.³² Augsburg térségének szempontjából figyelemre méltó a neuchingi összecsapás,³³ ugyanis Neuching földrajzi elhelyezkedése Augsburghoz és a magyar csapat Rott folyó menti visszaújtáéhoz viszonyítva hadműveletileg indokolható, de mint hadiút nem fogható fel egyedi ismérvként.

³¹ HKÍF 192. o. Hasonló gyors mozgósításról ad számot a Fuldai évkönyv 900-ban mikor őseink megtámadták az Ostmarkot és egész Linzig hatoltak előre. Ekkor Liutpold határgróf gyűjtött gyorsan hadakat és a passauai püspök fegyvereseivel egyesülve eleink ellen fordult.

³² A keleti frank tartományok mozgósításáról részletesen lásd: *Torma – Veszprém* 2008. 82–85. o.

³³ A bajorok nem először támadtak a hazatérő, zsákmánnyal megrakott, kiszolgáltatottabb hadra. Ezt tette egy évvel korábban is sikeresen Arnulf bajor herceg. Valószínűsíthető, hogy a neuchingi támadást is ő vezette.

Liutprand csataleírásának hitelességét több értékelés visszavezeti, illetve származtatja a Sváb évkönyvben is megtalálható motívummal. Mindkettőben egy részleges (bajor) sikerről emlékeznek meg, ami nem fordította meg a csata sorsát. Őseink harceljárásainak ismeretében ez a motívum – azaz a színlelt meghátrálás –, mint általánosan alkalmazott manőver a hadtörténeszek értékelése szerint nem tekinthető sajátosságnak, hiszen ez gyakran alkalmazott módszer volt.

Összegezve: Liutprand történetét megecáfolhatatlan bizonyítékokkal a források alapján alátámasztani nem tudjuk. Történetének hely és idő szerinti behatárolása, forrásokban megtalálható összefüggések alapján levont, nagyfokú bizonytalansággal rendelkező következtetés lehet csupán. A korabeli források és a Liutprand története közötti hasonlóság nem meggyőző. Valószínűsíthető, hogy a Cremonai „értékelt”, vagy inkább „összeollózott” története a 910. évi lechfeldi csatáról nem tekinthető forrásértékűnek.

Aventinus értékelése a 907. évi Enns környéki csatáról

Aventinus, miután a Bajor Évkönyvek című munkájában részletes leírást ad a 907. évi, Pozsony alatti magyar győzelemről a Liutpold keleti határőrgróf vezette bajor had felett, a csata folytatásaként egy Enns környéki ütközettel zárja történetét.³⁴ Az alábbiakban a történet vonatkozó részét idézem: „A magyarok, miután ilyen nagy győzelmet arattak, zsákmánnyal teli táborokat kaparintottak meg, a menekülők nyomába erednek. Megfékezésükre Lajos a sereg szétszéledt katonáit egybegyűjti, újabb csapatokkal egészíti ki a mellette maradt tartalékból. Nem tudván az ellenség által előkészített cselvetésről, kivezeti seregét. Ugyanis a magyarok a mezővel szomszédos erdőben rejtették el az övéiket, ahonnan mindkét sereget szemmel lehetett tartani. Az ellenfél menekülést színlel, a mienk türelmetlenül üldözik őket, miközben alakzataik felbomlanak, a csatarend szétesik. A menekülők a lesvetés helyéhez vezetik őket, s mihelyest elhaladnak az erdő mellett, az ott rejtőzködők kiáltozva hátulról váratlanul rárontanak a mienkre, s az elől menekülők is megállnak és keményen szembeszállnak az üldözőkkel. A hátulról, szemből, mindenfelől körbefogott bajorokat legyilkolják. Lajos király Passauba menekül.”³⁵

Aventinus a történetet röviden összefoglalva bedolgozta a német nyelvű Bajor Krónikába is:³⁶ „Miután a magyarok ilyen nagy győzelmet arattak a bajorok felett, az Enns mellett nyomultak előre, ahol Lajos király Burchard passauai püspökkel és hadinépükkel táborozott. A magyaroké lett a győzelem, sok katonát levágtak. Lajos király Passau felé menekült.”³⁷

Aventinus – aki bizonyíthatóan olvasta Liutprandot – foglalkozott a történet helyének bizonytalanságával. A Bajor Évkönyvek című művének a pozsonyi csatával (907) foglalkozó része záró bekezdésében, ahol a pozsonyi győzelem után Lajos király seregének még egy Enns környéki vereségét taglalja, érdekes megjegyzést tesz: „Úgy tudják, hogy ezt a

³⁴ Torma – Veszprémy 2008. 215–216. o. A forráshelynek a magyar historiográfiai kapcsolatára lásd: Veszprémy László: Az augsburgi csata (955) historiográfiai képéhez. In: Fedeles Tamás – Bagi Dániel (szerk.): Font Márta emlékkönyv. Pécs, 2011. (Megjelenés alatt.)

³⁵ Fordította: Veszprémy László.

³⁶ Torma – Veszprémy 2008. 216. o.

³⁷ Fordította: Veszprémy László.

vereséget a bajorok Augusta Rheithiae-nél, német nyelven Augsburgnál szenvedték el, a nevek hasonlósága azonban megtévesztette őket, hiszen csak egy betűnyi különbség miatt lett Ansburgból [Ennsvárból], Anassoburgium-ból Augsburg.”³⁸

És Aventinusnak ez a bejegyzése hozta zavarba az utókort és okozott bizonytalanságot a csata helyét és idejét illetően.

Legutóbb Veszprémy László foglalta össze a humanista történetíró alapos hadtörténeti kutató- és értékelő munkáját. Meggyőző formai hasonlatosságokat mutatott ki Aventinus műve és a korabeli források között, melyekből látható, hogy a humanista történetíró alaposan forgatta a korabeli évkönyveket és nekrológiumokat, valamint elődei (itt konkrétan Regino prümi apát és Liutprand cremonai érsek) műveit, és azokat felhasználta a Bajor Évkönyvek megírásánál.³⁹

Természetesen ez nem lehet egyértelmű bizonyíték arra, hogy Aventinus Liutprand Antapodosis művének 910. évi eseményekre vonatkozatható csataleírását vonta be a 907. évi események sorába, azonban nem is zárható ki.

Mindezek alapján feltételezhető, hogy amennyiben a két történetíró által elmondottakat nem alkotásuk időrendje szerint rendeljük egymás alá, hanem a kiterjedt forráskutató munkájuk szerint értékeljük, akkor azt láthatjuk, hogy Aventinus volt az, aki először rámutatott Liutprand tévedésére Augsburgot illetően. Ebben a megközelítésben a humanista történetíró Augsburg–Ansburg magyarázata elfogadható.⁴⁰

Közvetett történeti adatok egy Enns környéki ütközet megtörténetére 907-ben

A 907. évi magyar győzelem eredményeként a törzsszövetség nyugati határát az Enns folyóig terjesztette ki. Az Enns folyó elismerését határfolyóként Gyermek Lajos 909. február 17-ére keltezett ajándékozási okirata is alátámasztja, miszerint ezen a napon Piligrim salzburgi érsek és Aribo határőrgróf a magyarok által okozott veszteségekért kárpótlásként (ajándékként) fele-fele arányban megkapták a Traunkirchen-i Apátságot (Ausztriában, a Traunsee nyugati partján).⁴¹ Eszerint (főként) Aribo szenvedett veszteséget azzal, hogy elveszítette a Noricumbeli grófságát, amely már csak a Traungaura korlátozódott.

Bóna István is úgy tudja, hogy Liutpold fia Arnulf bajor herceg 908-ban az Enns folyót elismerte a két országot elválasztó határfolyónak.⁴² (907-ben eleinknek még ki kellett jutni az Enns folyóig.) Rudolf Rainer forráskutatásai alapján megállapította, hogy a pozsonyi csata utáni időszakban, egészen Szent Istvánig erről a vidékről (az Ostmark Ennstól keletre fekvő területe) semmi hírünk nincs, írásos források nem emlékeznek meg a térségről.⁴³

A gyeptű határának kitolása az Enns folyóig megkönnyítette őseink zsákmányszerző hadjáratainak kijutását a gazdag Keleti Frank Tartományokba.

³⁸ Veszprémy 2007. 7. o.

³⁹ Uo. 6–7. o.

⁴⁰ Aventinus eredményét elfogadta, igaz 910-re vonatkozóan, *Gina Fasoli*: *Le incursioni ungare in Europa nel secolo X*. Firenze, 1945. 123. o.

⁴¹ *Reindel* 1953. 93–94. o.

⁴² *Bóna* 2000. 37–38. o.

⁴³ *Reiner, Rudolf*: *Bosendorf–Pressburg. Südostdeutsches Archiv, XXVI/XXVII*. (München, 1983/1984.) 40. o.

Természetesen mindezen tényekből még nem következtethetünk megcáfolhatatlanul egy Enns környéki csatára, de rendelkezésünkre áll ebbe az irányba mutató forrás is. Figyelemre méltó, hogy a Sváb évkönyv 907-ből két ütközet megtörténtét őrizte meg. A 907. évnél két bejegyzés található a „bajorok háborújáról” a magyarok ellen. Ez ad hírt a bajorok hatalmas vereségéről, melyben Liutpold herceg, valamint a bajor egyházi és világi méltóságok elestét és a teljes bajor sereg megsemmisülését örökíti meg.

Az évkönyv első bejegyzésében olvashatjuk: „A bajorok kilátástalan háborúja a magyarokkal, Liutpold herceget (bajor határőrgróf) megölték, övéinek féktelen kevélységét letörték, és a keresztények alig néhányan menekültek meg, a püspökök és grófok többségét meggyilkolták.”

Ennek a vereségnek a híre – melynek a helyét a Salzburgi évkönyv alapján Pozsony alá helyezzük⁴⁴ – készíthette a királyt a Keleti Frank Birodalom teljes területére kiterjedő mozgósítás elrendelésére.

A második bejegyzés szerint:

„A bajorok teljes seregét megsemmisítették a magyarok.”⁴⁵

Ez a két, egymást követő, de különálló bejegyzés teljesen illik a két csata gondolatmenetébe, hiszen Pozsony alatt nem érte vesztesség a királlyal Ennsburgban visszamaradt tartaléksereget. A bajor had teljes megsemmisítése csak a második veszített csatával értelmezhető! Amennyiben Pozsony térségében szükségessé vált a magyar haderő egy részének átcsoportosítása a Duna északi partjára, a bajorok üldözése is lazább lehetett, és a Duna jobb partján több menekülő csoport elérhette Ennsburgot.

A német nyelven írt Bajor krónikában is megemlékezik Aventinus az Enns melletti csatáról. Igaz rövidebben, két mondat erejéig, de a latin nyelvű változathoz képest egy nagyon fontos – hitelességét alátámasztó – információt fűz a történetekhez. A kiegészítés szerint Lajos királlyal együtt található az Enns melletti táborban az a Burchard passauai püspök, aki a Bajor Évkönyvek szerint Ennsburgban maradt a királlyal, miután Liutpold serege megindult Pozsony felé. Burchard püspök neve előfordult abban a királyi ajándékozó okiratban⁴⁶ is, amely a bajor sereg indulásának napjához (907. június 17.) kötődik, és a király mellett jelen vannak a hadjárat vezetői és Burchard passauai püspök is. A püspök jelenléte és a király Passauba menekítése teljesen illik az Aventinus által leírt helyzetképbe. Illeszkedik a történethez az okiratban szereplő Aribo személye is, aki a hadjárat indulásának napján a király kíséretében maradt Ennsburgban. A csatában nem veszté életét, és ezt más, későbbi források is megerősítik.

⁴⁴ HKÍF 210. o. „Nagyon szerencsétlen harc folyt Brezalauspurcnál [Pozsony] július Nonae-je 4. napján [július 4-én]”

⁴⁵ HKÍF 202. o.

⁴⁶ *Torma – Veszprémy* 2008. 217. o.

Az Ennsburg alatti ütközet valószínűsíthetőségének elvi és hadműveleti megközelítése

Elvi megközelítés

Bölcs Leó bizánci császárnak A taktika című munkájában, a türkök harceljárását értékelve, azt jegyezte fel, hogy a türkök győzelmük után azonnal megkezdik az ellenség kíméletlen és hosszan tartó üldözését. Erre szolgáltat adatot A Szent György csodáit felsoroló óbolgár gyűjtemény, mely a magyar-(dunai) bolgár háborúban részt vevő magyar harccsoport Symeon bolgár cár fölött aratott győztes csatája után megkezdte a szétvert csapatok üldözését: „...Amikor az ugrok (magyarok) szétvertek bennünket, mi ötvenen egy úton menekültünk. És üldözőbe vettek bennünket az ugrok...”⁴⁷

Ez történt a Brenta folyó melletti győzelem után is. I. Berengár itáliai király megvert csapatát mintegy 300 kilométeren át, egészen Páviáig üldözték eleink. A harceljárásukat megőrkítő Bölcs Leó szakszerű följegyzéseit összefoglalva látható, hogy őseink minden esetben a szemben álló fegyveres erők egy hadművelet keretében történő teljes megsemmisítésére törekedtek, melynek utolsó fázisa az üldözés volt.

Miért maradt volna el a megvert bajor csapatok üldözése a pozsonyi csata után?

Hadműveleti megközelítés

Aventinus elbeszélésében két különböző magyar harceljářást ír le. Az első a gyepűsávban végrehajtott, több napos halogató harc, melyben őseink többször megismételve, a szándékos (tudatos) megfutamodás manőverét alkalmazták a túlerőt képviselő ellenségtől való elszakadás érdekében. A halogató harcban veszteségeket szenvedett, kifárasztott ellenséget táborban támadták meg és mértek rájuk végső csapást Pozsony alatt. A második (feltételezeten megtörtént) ütközetnél, pedig az ismert, klasszikus színlelt meghátrálás harceljářást beszéli el Ennsburg térségében, amelyre üldözés után került sor.

Megnéztem, hogy a Pozsony alatti csatát követően, milyen lehetőségek álltak őseink előtt az üldözésre. Egyáltalán üldözték-e a megvert bajor csapatokat? A témával kapcsolatos érdemi foglalkozást erősíti Aventinus elbeszélése, mikor a bajorok Pozsony alatt elszenvedett veresége után arról ír, hogy a magyarok azonnal a menekülők nyomába eredtek és még egy csatára került sor, melyben Gyermek Lajos a vele maradt tartalék erőkkel és az összeszedett megfutamodókkal szándékozott feltartóztatni őseink nyomulását, de csatát veszített és Passauba menekül.

A következőkben nem törekszem Aventinus történetét sem bizonyítani, sem cáfolni, csupán azt vizsgálom (modellezem), hogy megtörténhetett-e az üldözés?

Az értékeléshez az előzőekben említett kiinduló adatokkal rendelkezünk:

- ismerjük a Pozsony alatti ütközetek dátumait (907. július 4. és 5.),
- tudjuk, hogy 908-ra Aribo határőrgróf a magyarok behatolása miatt elveszítette Noricum-beli grófságát (Alsó-Ausztriában a Dunától délre fekvő területek). Veszteségét a király 909 februárjában, a Traungau területén (tehát az Enns folyótól nyugatra) fekvő apátsági terület egy részével kárpótolta,

⁴⁷ HKÍF 166–167. o.

- az Enns valószínűsíthető határfolyónak,
- ismerjük őseink zsákmányszerzéssel egybekötött megközelítési lehetőségeinek, üldözési sebességének határértékeit (Itáliában és a pozsonyi csatában 5–6 km/nap).

A bajorok részére az Enns folyó előtt, harceljárásuknak megfelelő (szétbontakozásra alkalmas) terület közvetlenül az Enns folyó előtt keletre, Ennsdorf előtt, valamint Amstetten északon, Stephanshart és a Duna közötti sík térségében húzódott. A két terület Pozsonytól mért távolsága megközelítőleg 250 és 220 kilométerre becsülhető.

Végezzünk számításokat őseinknek, ezeknek a területeknek a megközelítési lehetőségeire, és foglaljuk táblázatba az üldözési sebesség intervallum határértékeivel szomszédos sebességeket is:

Becsült üldözési sebesség	Pozsonytól mért távolságok megtételéhez szükséges napok	
	250 km, Enns kelet	220 km, Amstetten észak
4 km/nap	63	55
5 km/nap	50	44
6 km/nap	42	37
7 km/nap	36	31

A szélső értékeket figyelembe véve, Amstetten északi körzetét augusztus 5–29. között érthették el őseink, középtérrel számolva augusztus 11–18. között.

Ugyanezt a számvetést az Enns folyótól keletre elvégezve, augusztus 10.– szeptember 17., illetve augusztus 16–24. közötti eredményeket kapjuk. Amennyiben eleink azonnal megkezdték az üldözést, Amstetten északi körzetébe már augusztus elején, az Enns folyótól keletre pedig augusztus közepe–szeptember első felére érthettek ki.

Következő lépésként azt vizsgáljuk meg, hogy ezen körzetek valamelyikében fogadhatta-e Gyermek Lajos az üldözőket? A július 4-i vesztes ütközet után azonnal indulhatott a menekülők közül egy lovas hírnök a királyhoz Ennsburgba. A 270 kilométer távolság leküzdését váltott lovak esetén 60 kilométerrel számoltam naponként. Ez esetben július 9-én a lovas futár már jelenthette a vereséget, és a királynak bőven állt rendelkezésére elegendő idő csapatai rendezésére és előnyös terepszakasz elfoglalására, még az üldözők legkorábbra becsült beérkezéséig, augusztus 1-jéig is.

Aventinus is említ egy augusztusi dátumot: augusztus idusának ötödik napját (azaz augusztus 9-ét)⁴⁸, de ez a dátum nála nem azonosítható az Enns melletti ütközettel. Aventinus erre a napra teszi Liutpold halálát, a korabeli nekrológiumok július 5-re. Azért legalább gyanút keltő Aventinus augusztusi dátuma, amely őseink ismert üldözési sebességét (5–6 km/nap) figyelembe véve, Enns alá érkezésükkel esik egybe.

Összehasonlítva a két szerző elbeszélését, elsőként lényeges azonosságokat fedeztünk fel bennük. Gyermek Lajos király, mint a német seregek vezére mindkét leírásban szerepel. A csatát mindkét történetírónál mozgósítás előzi meg. Mindkét történetben a magyarok a színlelt meghátrálás manőverével csalják csapdába az ellenséget.

⁴⁸ Ezt a dátumot is a reichenai nekrológiumban olvashatta, „Alemanni ab Ungaris occisi sunt”. Ennek kapcsolata a szintén ott olvasható június 12-i bejegyzéssel bizonytalan, mivel mindkettő későbbi, a X. század első feléből származó beszúrák. Az M.G. Necrol. I. legújabb kiadása sem dönt ebben a kérdésben, igaz a bejegyzést augusztus 10-re teszi (276., 278. o.).

Azonban eltérések is kimutathatók a két munka között, és elsősorban a konkrétumokat illetően. A legfontosabb a dokumentáltan különböző csatahelyszín (Liutprandnál augsburgi gyülekezés után Lech-mező és Aventinusnál egy vesztes csata után Ennsburg). A csata éve Aventinusnál 907, Liutprandnál nincs dokumentálva. Az elesettek nevei csak Aventinusnál kerülnek felsorolásra (az első ütközetben, Pozsonynál). Az ennsburgi ütközetnél Lajos király jelenlétén túl, Burchard passauai püspök neve és a király Passauba menekülése is szerepel. Összességében Aventinusnál több konkrétum kerül megnevezésre.

Összehasonlítva az elemzett aventinusi és liutprandi történeteket, megállapítható az a lényeges különbség, hogy Aventinus elbeszélése („értékelése”) a 907. évi eseményekről többnyire jól dokumentált, az események logikusan követik egymást és hadműveletileg indokolhatóak. Amit az utókor részére hagyott, egy körültekintő hadtörténész alapos értékelésének eredménye. Liutprand történetéről mindez nem mondható el. A Cremonai történetét olvasva, meggyőződhetünk róla, hogy nem ismerte ezekre az évekre vonatkozó német évkönyveket, a pozsonyi csatáról pedig nem is olvasott, de legalábbis nem ismerte fel annak tényleges jelentőségét. Sajátosan kusza csataleírásából az látszik valószínűnek, hogy eleink sikeres kalandozásainak egyikét – talán egy általunk nem ismert „ennsburgit” – összekombinálta a színlelt meghátrálás manőverével (amelyet egyébként bizánci forrásokból, de Reginótól is olvashatott), valamint az éjjeli rajtaütés taktikájával, melyet az általa jól ismert 899. évi, Brenta folyó melletti ütközet történetéből meríthetett. Az, hogy a Cremonai miért ír Lech-mezőt is, talán magyarázza a körülmény, hogy a 955-i lech-mezei csata után írta művét. Mindebből következik, hogy Liutprand zavaros történetének hitelessége kétségsbe vonható és nem tekinthető forrásértékűnek!

A helyszínt illető tévedését elsőként Aventinus vette észre, azonban a humanista történetíró által tudósított Ennsburg melletti ütközet megtörténtének hitelességét – napjaink történetírói érvelésének követelményét figyelembe véve – csökkenti, hogy nem maradt fenn 907-ből az Ennsnél történt összeütközésre egyértelmű forrás, egy rövid évkönyv jellegű bejegyzés, amit talán Aventinus még olvashatott. A rendelkezésünkre álló korabeli források közvetett bizonyítékai és a hadműveleti elvek figyelembevételével a 907-ben Pozsony alatt lezajlott ütközet utáni eseményeket (a megvert bajor csapatok üldözésének, majd később egy Ennsburg melletti ütközetnek a megtörténtét) mi is hasonlóan értékelhetjük.

BÉLA TORMA

NOTES ON THE CHRONOLOGY OF THE HUNGARIAN RAIDS IN 907 AND 910

Summary

The Middle-Age Humanist historian Aventinus recorded that the Hungarian troops had defeated the army of East Frankish King Louis the Child twice at today's Bratislava in 907, in the field at Ennsburg.

The account of the second battle at the Enns is considered almost unanimously by historians to have been taken by Aventinus from Liutprand's *Antapodosis*, a historical work recording the battle at Lech Field, a Hungarian victory over the Eastern Franks, dated by posterity to the year 910. Aventinus linked the story of this battle arbitrarily to the events in 907. When comparing the stories by Aventinus and Liutprand, a major difference can be observed between the two. Aventinus's account ("evaluation") of the events of the year 907 is mostly well-documented, the course of events is logical, and can be justified from the war-operational viewpoint. What he left to posterity is the result of a careful war historian's thorough evaluation. The same cannot be said of Liutprand's story. When reading his Cremona story, it becomes clear that he did not know about the German yearbooks referring to these years, and he had not read about the battle at Bratislava, or he did not see its real significance. His uniquely confused battle-account gives us the impression that he might have combined one of the Hungarians' successful raids, maybe an unknown one at Ennsburg, with the story of the fake withdrawal manoeuvre.

The paper presents the author's doubts in connection with this rigid viewpoint.

BÉLA TORMA

OBSERVATIONS SUR LA CHRONOLOGIE DES INCURSIONS
DE 907 ET DE 910 DES HONGROIS*Résumé*

Aventinus, historiographe humaniste médiéval nota qu'en 907 les troupes hongroises remportèrent deux victoires sur les troupes du roi-enfant franc oriental Louis près de Presbourg sur les champs avant Ennsbourg.

Quant au récit de la deuxième bataille perdue près d'Enns, les historiens s'accordent à dire qu'Aventinus le puisa dans le récit de la bataille des champs de Lech (victoire hongroise sur les francs orientaux) avant de l'associer arbitrairement aux événements de 907. Cette bataille figurant dans l'œuvre historique « *Antapodosis* » de Liutprand fut en effet datée de 910 par la postérité. Il ressort de la comparaison des histoires d'Aventinus et de Liutprand une différence essentielle : le récit (« appréciation ») d'Aventinus sur les événements de 907 est plutôt bien documenté, ceux-ci se succèdent logiquement et sont justifiés du point de vue des manœuvres. Ce que Aventinus nous légua est le résultat d'une appréciation bien fondée d'un historien militaire avisé. Nous ne pouvons toutefois pas dire la même chose sur le récit de Liutprand de Crémone. En lisant ce dernier, nous pouvons supposer qu'il ne connaissait pas les annales germaniques relatives à ces années, qu'il ne lut rien sur la bataille de Presbourg ou qu'il ne sut pas reconnaître son importance réelle. Sa description de bataille particulièrement confuse laisse supposer qu'il combina dans son récit une incursion réussie de nos ancêtres – peut-être l'une « d'Ennsbourg » que nous ignorons – et la manœuvre du retrait simulé.

Dans mon étude, j'ai formulé des doutes concernant cette position rigide.

BÉLA TORMA

ANMERKUNGEN ZUR CHRONOLOGIE
DER UNGARISCHEN STREIFZÜGE DER JAHRE 907 UND 910*Resümee*

Aventinus, der humanistische Geschichtsschreiber des Mittelalters, zeichnete auf, dass die ungarischen Truppen im Jahre 907 unter Pressburg (Pozsony, heute Bratislava) auf dem Feld vor Ennsburg gleich zweimal einen Sieg gegen die Truppen Ludwig des Kindes, König der Ostfranken, errangen.

Über den Bericht der zweiten verlustreichen Schlacht unter der Enns vertreten die Historiker den einheitlich erscheinenden Standpunkt, dass dieser von Aventinus aus der Erzählung der Schlacht auf dem Lechfeld (ungarischer Sieg über die Ostfranken) geschöpft worden war. Diese wurde im historischen Werk Antapodosis von Liudprand verewigt und wird von der Nachwelt mit dem Jahre 910 datiert. Aventinus verband wohl die Geschichte dieser Schlacht willkürlicher Weise mit den Ereignissen des Jahres 907. Wenn wir die analysierten Berichte von Aventinus und Liudprand vergleichen, so können wir feststellen: Der wesentliche Unterschied besteht darin, dass der Bericht („die Beurteilung“) von Aventinus über die Ereignisse des Jahres 907 mehrheitlich gut dokumentiert ist, die Ereignisse folgen logisch aufeinander und sind auch aus der Sicht des Manövers begründbar. Was er der Nachwelt hinterlassen hat, ist das Ergebnis der gründlichen Beurteilung eines umsichtigen Militärhistorikers. Vom Bericht Liudprands kann all dies nicht gesagt werden. Wenn wir die Geschichte des Geschichtsschreibers aus Cremona lesen, so können wir uns vergewissern, dass er die sich auf diese Jahre beziehenden deutschen Jahrbücher nicht kannte und nichts von der Schlacht von Pressburg gelesen, oder zumindest die tatsächliche Bedeutung dieser Schlacht nicht erkannt hatte. Auf Grund seiner eigentümlich wirren Schlachtbeschreibung scheint es wahrscheinlich, dass er einen erfolgreichen Streifzug unserer Vorfahren – vielleicht einen uns nicht bekannten Streifzug von „Ennsburg“ – mit dem Manöver des vorgetäuschten Rückzugs kombinierte.

In meiner Studie habe ich meine Zweifel bezüglich dieses starren Standpunktes formuliert.

БЕЛА ТОРМА

ПРИМЕЧАНИЯ К ХРОНОЛОГИИ ВЕНГЕРСКИХ НАБЕГОВ
907 И 910 ГОДОВ*Резюме*

Авентинус, средневековый писатель-историк, гуманист, отмечал, что в 907 году венгерские войска под Братиславой на поле битвы перед Эннсбургом дважды даже одержали победу над войсками короля восточных франков Людовика младшего.

Мнение историков об отчете о битве-поражении под Эннсом, которое можно считать единогласным, является единодушным в том, что это событие было увековечено Авентинусом и Лиутпрандом в его исторической работе Liutprand (Antapodosis – Расплата), где он ссылался на битву при селении Лех, которую последующие поколения датировали 910 годом (победа, одержанная венграми над восточными франками) и которую Авентинус самовольно присоединил к событиям 907 года. Если сопоставить проанализированные исторические работы Авентинуса и Лиутпранда, можно установить существенную раз-

ницу, которая состоит в том, что повествование („оценка“) Авентинуса о событиях 907 года в основном хорошо продокументировано, события логически следуют друг за другом и хорошо могут быть обоснованы в оперативном аспекте. Можно сказать, что основательный военный историк дал всестороннюю продуманную оценку событий. Об исторической работе Лиутпранда этого сказать нельзя. Читая Кремонскую историю, можно убедиться в том, что автор не был знаком с немецкими ежегодниками, касающимися тех лет, и не читал также и о битве при Братиславе, во всяком случае не осознал ее фактического значения. Из своеобразно запутанного описания битвы, по всей вероятности, можно сделать вывод, что автор одну из успешных авантюр – пожалуй, не известную нам „эннсбургскую“ – скомбинировал с маневром имитированного отступления.

В своей работе я сформулировал мои сомнения, возникшие в связи с этой деркой позицией.